

DELIA-ANAMARIA RĂCHIȘAN¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: simbol dendromorf, salcie, semnificații, funcții, praxis ritualic.

Salcia – simbol dendromorf complex

Rezumat

Lucrarea își propune să evidențieze complexitatea, importanța unui simbol dendromorf complex - salcia. Raportându-ne la universul ontologic al satului românesc, salcia inserează un cumul de semnificații. Calendarul popular devine un reper în acest sens. Totodată, sesizăm cât de fragilă este linia de demarcație care se instituie între mitul precreștin și cel creștin, între sărbătorile păgâne și creștine. Pe de o parte, ramura verde, corelată cu regnul vegetal, pe de altă parte, simbolul dendromorf (salcia), asociat fie cu zei, fie cu sfinți (Sfântul Gheorghe), fie cu personalități emblematice care au suferit martiriul (Iisus Hristos, Maica Domnului) potențează misterul, plasează salcia într-un univers mirific aflat la limita dintre sacru și profan, dintre religie și magie, dintre suprauman și uman.

Perspectiva interdisciplinară (folclor, etnologie, magie, mitologie, lingvistică, religie), funcțiile de bază (apotropaică, de inițiere, de purificare, erotică, magică, oraculară, terapeutică, utilitară etc.), augmentate de praxisul ritualic, dezvăluie vulnerabilitatea dihotomiei real-ireal. Salcia poate fi asociată fie cu sărbători (Florii/Intrarea Domnului în Ierusalim, Sângiorz, Armindenii), fie cu anumite categorii folclorice (legende, descântece), fie cu arta tradițională românească.

¹ Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Departamentul de Filologie și Studii Culturale, Facultatea de Litere.

Keywords: dendromorphic symbol, willow, meanings, functions, ritual praxis.

The Willow Tree - Complex Dendromorphic Symbol

Summary

The paper aims to highlight the complexity and the importance of a complex dendromorphic symbol –the willow tree. Referring to the ontological universe of the Romanian traditional village, the willow tree introduces a multitude of meanings. The popular calendar becomes a landmark in this regard. At the same time, we observe how fragile is the borderline established between the pre-Christian and the Christian myth, between the pagan and Christian holidays. Moreover, in correlation with the plant kingdom, the green branch and the dendromorphic symbol (the willow), associated either with gods, either with saints (Saint George) or with emblematic personalities who suffered martyrdom (Jesus Christ, Mother of God) potentiates the mystery and places the willow in an enchanting universe on the border between sacred and profane, amongst religion and magic, superhuman and human.

The interdisciplinary perspective (folklore, ethnology, magic, mythology, linguistics, religion), the basic functions (apotropaic, initiation, purification, erotic, magical, oracular, therapeutic, utilitarian, etc.), augmented the by ritual praxis, reveals the vulnerability of real-unreal dichotomy. The willow tree can be associated either with holidays (Palm Sunday/God's entrance into Jerusalem, Sângiorz, Armindeni), either with particular categories of folklore (legends, enchantments), either with the traditional Romanian Folk Art.

Salcia – simbol dendromorf complex

Introducere

Salcia (lat. *Salix alba L.*, fam. *Salinaceae*) poate fi corelată cu Floriile, cu acele zeițe ale primăverii din mitologie, dar și cu mitul creștin, cu sărbătoarea Intrării Domnului în Ierusalim comemorată de creștini în ultima duminică de dinainte de Paști. Din perspectivă mitologică, se crede că zeiței *Flora*/nimfei grecești *Chloris* i se datorează apariția diferitelor specii de flori, inclusiv existența mierii. Floarea unică pe care *Flora* i-o oferă *Iunonei* pentru a-l naște pe *Marte*, fără ajutor masculin, subliniază sacralitatea florii respective aflate sub semnul anonimului: „o floare a cărei simplă atingere făcea o femeie să rămână însărcinată”². Etnologul Ion Ghinoiu opinează că Floriile sunt zeițe, personificări ale florilor, celebrate în Duminica Floriilor, peste care Biserica a suprapus sărbătoarea intrării Domnului în Ierusalim. Salcia trebuie corelată atât cu divinitățile vegetale, cât și cu Maica Domnului: „Telepinus – la hitiți, Tammus – la sumerieni, Osiris la egipteni, Demetra sau Persefona – la greci. În legendele românești, salcia a fost asociată cultului Maicii Domnului”³. Zeița *Flora*, celebrată de romani la 28 aprilie, este venerată, în prezent, apelându-se la ramuri verzi, un simbol al regnului vegetal, al regenerării naturii. Se crede că Iisus a fost întâmpinat în Ierusalim cu ramuri verzi – finic, măslin, palmier. Interceptăm, în acest sens, similitudini, suprapuneri între sărbătoarea păgână și cea creștină.

Calendar popular, sărbători, praxis ritualic, binaritatea profan-sacru

Luna Aprilie, denumită *Prier* în Calendarul popular, cunoaște mai multe denumiri regionale: *Florar*, *Luna Florilor*. Extrapolând, luna Mai, denumită *Florar* în Calendarul popular, împreună cu denumirile regionale ne duc cu gândul la regnul vegetal, implicit la zeița *Flora* – *Florariu*, *Frunzar*. De Florii (lat. *florens* < „prosper”, „înfloritor”) sunt sărbătorite persoanele care poartă nume de floare: „*Bujor*, *Bujorel*, *Camelia*, *Codruța*, *Crenguraș*, *Crina*, *Crinuța*, *Floarea*, *Florian*, *Florichel*, *Florica*, *Florin*, *Frăguța*, *Garofița*, *Jasmina*, *Lăcrămioara*, *Liliana*, *Violeta*, *Mugurel*, *Muruț*, *Crinuț*, *Narcis*, *Rozalica*, *Rozica*, *Strugurel*, *Violin*, *Viorel*, *Viorica*”⁴.

Remarcăm binaritatea Calendar popular (Florii) - Calendar creștin (Intrarea Domnului în Ierusalim). Sărbătoarea păgână (Florii) și sărbătoarea creștină (Intrarea Domnului în Ierusalim), întotdeauna coincid și au loc în ultima duminică, mai exact în

² Pierre Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Prefață de Charles Picard, traducere din limba franceză de Mihai Popescu, București, Editura Saeculum I. O., 2003, p. 195.

³ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 162.

⁴ Oliviu Felecan, *Limba română în context european*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 95.

duminica premergătoare sărbătorilor pascale.

În mentalitatea românilor din societatea tradițională, de Florii înfloresc urzicile, are loc Nunta Urzicilor. Extrapolând, se știe că urzicile conțin fier, însă în momentul în care urzicile au înflorit, nu se mai folosesc în arta culinară. În perioada respectivă, în mediul rural nu se plantează zarzavaturi, deoarece ar face floare și nu s-ar prinde. Se crede că de Florii este de bun augur să se planteze flori. În prezent, în Țara Lăpușului, de Florii au loc Moșii de Florii. În trecut, vasele cu semințe, care urmau să fie semănate în pământ, se ridicau de la biserică, de Florii, bineînțeles după ce au fost sfințite. Alături de semințele care urmau să fie semănate, în vas se puneau un pic de sare, de tămâie și nu lipsea lumânarea. În Țara Lăpușului, în prezent, se păstrează, într-o formă desacralizată, cultul moșilor – Moșii de Florii, Moșii de Paști, Moșii de Rusalii, Moșii de Arhanghelii Mihai și Gavril. În acest context, praxisul ritualic care are loc de Moșii de Florii, în anumite regiuni ale României, este complex și nu lipsesc ramurile de salcie: „se pomenesc morții, se curăță cimitirele, se seamănă flori și se înfig ramuri de salcie în morminte, sunt invocate spiritele morților în actele de divinație”⁵.

În mentalitatea tradițională românească, ramurile de salcie aveau și încă mai au și în prezent o funcție apotropaică, terapeutică, de fertilitate. Acest aspect este atestat de cercetătorul Ion Ghinoiu: „Ramurile de salcie, simboluri ale vegetației de primăvară, erau la loc de cinste: se duceau la biserică pentru a fi sfințite, se foloseau la farmece și descânțece, căpătau valoare de medicament pentru vindecarea diferitelor boli, se păstrau pentru a opri prin mijloace magice grindinile și furtunile distrugătoare, pentru a fertiliza cu ele stupii și vitele etc”⁶. Salcia se bucură de o nomenclatură aparte care vizează nonculorile sau starea – tristețea: salcie alba, salcie neagră, salcie plângătoare. Se crede că Maica Domnului ar fi dus de Florii mătîșoare la biserică. De Paști, mătîșoarele nu se mai duc la biserică: „atunci a fost Domnul Christos mort”⁷.

În județul Maramureș, în prezent, există convingerea că mătîșoarele sfințite de Florii trebuie aduse de către creștini de la biserică în casele lor pentru a apăra casa de trăsnet, pentru ca „piatra” [grindina] să nu distrugă recolta.

Fetele nemăritate care rămâneau însărcinate erau cununate la „salcă” [salcie]. Ritualul magico-simbolic o reintegra pe tânăra mamă nemăritată în societate și reinstaura echilibrul pierdut. Totodată, mama vitregă mai este denumită în anumite regiuni ale României, mamă de „salcă” [salcie], aluzie la salcia care nu încălzește, ci doar afumă. De exemplu, bucatele tradiționale (slănină, cârnați, șuncă etc.), în lumea satului românesc, sunt afumate folosindu-se nuiiele de salcie. Salcia este corelată cu ceremonialul nupțial, de exemplu cu orația de nuntă, cu *Nevesteasca* din județul Bihor: „Mirele de la masa dragă,/Ce înfloresce și nu rodește?”⁸ În acest context, orația devine o probă de inițiere pentru mire.

⁵ Ion Ghinoiu, *Dicționar. Mitologie română*, București: Univers Enciclopedic Gold, 2013, p. 118.

⁶ Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Editura Elion, 2002, p. 201.

⁷ Elena Niculița-Voronca, *Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. 2, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 340.

⁸ Maria Bocșe, *Rituri și obiceiuri agrare din Bihor*, în *Revista muzeelor*, Nr. 4, VII, 1970, p. 363.

Interceptăm, ghicitoarea ritualică, implicit jocul pur, care ne duce cu gândul la conceptul *ludus*. În trecut, cununa miresei era confecționată din salcie și simboliza „viața, trăinicia și fecunditatea”⁹. „Țevul” [Steagul] chemătorilor, feciorilor care umblau din casă în casă pentru a invita oamenii la nuntă era confecționat, în Bihor, din „lemn verde de salcie”¹⁰. Uneori, cununa de salcie era purtată de cea care conducea alaiul manifestării agrare – *Paparuda*. Sesizăm că salcia poate fi corelată cu momentele esențiale din viața omului (căsătorie, moarte). Pe de o parte, întâlnim cununa din salcie (ceremonialul nupțial), pe de altă parte, crucile, mormintele erau împodobite de Moșii de Florii cu salcie (ceremonialul funerar).

Ramurile de salcie, având o funcție „apotropaică” [de apărare], se anină pe la icoane, pe la ferestre. Funcția apotropaică a salciei este interceptată și în alte spații culturale: „se crede că ramurile de salcie apără de demoni”¹¹. Din nuiiele de salcie se pregătesc cercuri care se acroșează în pomi pentru a da roade. Se confecționau cercuri din ramuri de salcie pentru a sista starea maladivă: „femeile, la Circovii Marinei (16-18 iulie), făceau din crenguțe de salcie un cerc prin care treceau bolnavii pentru vindecare”¹². Extrapolând, în zona Codrului, există Pomi de Crăciun confecționați din nuiiele de salcie învelite în „prime” [hârtie creponată]. Se crede că vâscul care crește pe salcie nu este toxic și posedă o funcție curativă. Interceptăm și alte funcții de bază: agrară, ciclică, de regenerare, de fertilitate. Menționăm câteva prescripții rituale regăsite în universul ontologic al satului românesc:

- se crede că dacă cineva se încinge cu o nuiie de salcie la brâu nu va avea dureri de spate;
- dacă se aprind nuiiele de salcie, fumul mâțișoarelor va îndepărta atât fulgerul, cât și grindina;
- dacă se atinge părul unei persoane, atunci ramura de salcie va facilita creșterea podoabei capilare (magie simpatetică);
- dacă vitele erau atinse simbolic cu ramuri de salcie, atunci nu pierdeau mana, rămâneau „vlăstoase” [lăptoase];
- dacă erau atinși, la nivel simbolic, copiii cu ramuri de salcie, atunci creșteau, fiind sănătoși, plini de vitalitate, viguroși;
- dacă mâțișorii se pun în stup, albinele vor da miere;
- dacă ramurile de salcie sunt în preajma vacilor, strigoaicele nu pot fura mana laptelui;

Dacă mâțișorii se introduc în straturile cu plante/semințe, dăunătorii vor fi sistați, nu vor ataca recolta.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, vol. 2, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 377.

¹² Ion Ghinoiu, *Comoara satelor. Calendar popular*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 86.

Salcia poate fi corelată nu doar cu Floriile, ci și cu o altă sărbătoare importantă din Calendarul popular – Sângiorz [Sfântul Gheorghe].

Salcia și categoriile folclorice (legende, descântece)

Conform legendelor, salcia este asociată cu Sfântul Gheorghe, cu Maica Domnului, inclusiv cu Mântuitorul Iisus Hristos. Aducem câteva argumente în acest sens:

Se crede că Sfântul Gheorghe, împiedicându-se din pricina răchitei, ar fi blestemat-o să aibă parte de cinste doar în ziua de 23 aprilie: „Dacă zici tu că m-am îmbătat, zice Sf. Gheorghe, atâta cinste să ai tu, cât de ziua mea, mai multă să nu ai!”¹⁴.

Acest simbol dendromorf, ramura de salcie, nu trebuie înfiptă în pământ doar de Sângiorz pentru a prinde rădăcină, ci oricând: „Un par de salcie necojit, înfipt în pământ, prinde în chip miraculos viață”¹⁵.

Conform unei legende, salcia era un arbore cu florile albe ca zăpada, flori care au fost substituite de mătisoare, deoarece salcia antropomorfizată a nesocotit porunca divină și fără să își ia rămas bun a fugit din cer: „Fiindcă a șters-o din cer ca o mătă, am să-i schimb floricele albe în mătisoari pufoși”¹⁶.

Din altă legendă aflăm că salcia a fost blestemată de Dumnezeu să nu crească pentru că din salcie s-ar fi confecționat „crucea Sfântului Cristos”¹⁷.

Conform altei legende, salcia era un copac falnic, cu ramurile întinse înspre țăriile cerului, însă Iisus ar fi fost lovit, de către oșteni, cu nuiiele de salcie. Fiind cuprinsă de o durere covârșitoare, salcia „nu mai îndrăznea să își întindă ramurile către cerul albastru, jelind, ea își aplecă frunzele și ramurile la pământ”¹⁸.

O altă legendă anunță că Maica Sfântă a binecuvântat salcia, deoarece a ajutat-o să treacă peste o apă atunci când a vrut să ajungă la Iisus răstignit pe cruce. De atunci, de Florii, salcia este sfințită.

Salcia apare menționată nu doar în legende, ci și în descântecele de deochi. Salcia refuză să îi spună Maicii Domnului unde se ascund deochetorii, cei care posedă ochi răi, și survine blestemul: „Am venit să te întreb de deochetori./N-am văzut, n-am auzit!/Dar-ar

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, vol. 2, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 377.

¹⁴ Elena Niculița-Voronca, *Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. 2, ed. cit., p. 333.

¹⁵ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 162.

¹⁶ ****Legendele florei*, vol. 2, Ediție critică și studiu introductiv de Tony Brill, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, 1994, p. 37.

¹⁷ *Ibidem*, p. 38.

¹⁸ *Ibidem*, p. 39.

Dumnezeu să înfrunzești,/Să nu rodești!”¹⁹ De obicei, salcia se numără printre plantele necesare recuzitei magice. Uneori trebuie aduse plante sau ramuri verzi de la șapte hotare, printre care și ramuri de salcie.

Ramura verde, universul mitic și arta tradițională românească

Ramura verde poate fi corelată cu Armindeni (Calendar popular, 1 mai), zi care ne duce cu gândul la profetul Ieremia (Armin, Irmin, *den* < „ziua profetului Irimia”). În trecut, în acea zi, lemnul avea o întrebuințare aparte: „Lemnul din creanga de Armindeni era folosit la arderea cuptorului în care era coaptă pâinea nouă. Conform mitologiei creștine se crede că Armindeni a fost pus de jidovi în fața locuinței în care a fost Iisus pentru a facilita prinderea acestuia”²⁰. Folcloristul Pamfil Bilțiu menționează arborii utilizați pentru Armindeni în Țara Lăpușului (brad, carpen, fag, mesteacăn), precizează actanții care îl transportau (feciorii din ceată), (re)amintește elementele ornamentale specifice împodobirii arborelui (colac, cunună de flori (băniță, bărbânoc, busuioc, sânziene), ștergar, sesizează funcții de bază (funcția de inițiere, de ajutorare), funcții subsidiare (funcția spectaculară, estetică), remarcă suprapunerea sărbătorii creștine peste sărbătoarea păgână etc²¹. Menționăm faptul că în Țara Maramureșului, în trecut, obiceiul agrar Tânjaua din Hoteni avea loc de Armindeni, apoi de Sângiorz și nu se foloseau doar ramuri de mesteacăn ca în prezent, ci și crengi de tei sau nuiele de salcie.

Extrapolând, în mitologia japoneză, salcia și stihia pământului au facilitat apariția ființei umane: „primii oameni au fost creați din nuiele de salcie amestecate cu lut”²².

În ajun de Florii, în Dobrogea și în Muntenia, este atestat un ceremonial străvechi la care participau doar fetele – Lazăr/Lăzărica. Lăzărița se îmbrăca în mireasă și reda printr-o melodie simplă drama lui Lazăr – plecarea de acasă, căderea din copac, moartea violentă, găsierea trupului de către surori sau de către sora sa, care era chiar soția lui Dragobete și care o avea ca mama-soacră pe însăși Baba Dochia. Într-o variantă, Lazăr învie, se transformă în flori, în altă variantă moare inclusiv și sora lui de durere și sunt găsiți morți doar de sărbătoarea Sântămărie [Sf. Maria]²³. După Lăzăriță urmează duminica Floriilor și diverse practici care au legătură cu ramura verde, cu salcia. Există similitudini cu Sfânta Scriptură, cu episodul învierii lui Lazăr din morți, însă acest ceremonial păgân este cu mult mai vechi, aspect avizat de etnologul Ion Ghinoiu. Menționăm că deși

¹⁹ Ion Ghinoiu, *Dicționar. Mitologie română*, ed. cit., p. 240.

²⁰ Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, p. 169.

²¹ Pamfil Bilțiu, „Armindeni în Țara Lăpușului”, în *Studii de etnologie românească*, București, Editura Saeculum I. O., 2003, pp. 134-150. Vezi despre semnificația unor simboluri dendromorfe (brad, măr, stejar, viță de vie) la Delia-Anamaria Răchișan, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale românești*, București, Editura Academiei Române, 2015, pp. 125-156.

²² Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 161.

²³ Vezi detalii despre ceremonialul Lăzărița la Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, ed. cit., pp. 200-201.

personajele sunt omonime (Lazăr), totuși sunt diferite: „Cele două zeități preistorice, Lazăr și Flora, provenite din straturi culturale diferite (tracic și roman), înrudite în ceea ce privește scopul final (renașterea vegetației la începutul unui nou ciclu calendaristic), sunt celebrate în Calendarul popular în sâmbăta lui Lazăr și în Duminica Floriilor”²⁴.

Salcia poate fi corelată cu arta tradițională. Lemnul de salcie este ușor, este o esență moale care nu necesită multe etape. Nu are multă durabilitate în timp, poate fi atacat de carii dacă nu este tratat corespunzător. Nu întâmplător se confecționau din lemn de salcie anumite obiecte indispensabile gospodăriei țărănești – căuc (obiect aninat la brâu de către ciobani și folosit pentru a bea apă din izvor), covățică (un vas special în care se frământa aluatul din care se preparau copturile tradiționale – colaci, prescuri, pască etc.), fluier (instrument muzical prin intermediul căruia românul își exprima starea sa sufletească - bucuria sau tristețea).

Concluzii

Salcia este un simbol dendromorf complex care ne duce cu gândul la ramura verde. Perspectiva interdisciplinară anunță importanța acestui simbol vegetal care are un impact aparte asupra mentalității oamenilor trăitori în universul satului românesc. În acest sens, remarcăm praxisul ritualic, filonul mitologic și folcloric, un cumul de semnificații, corelarea salciei cu sărbătorile păgâne (Lăzărița, Florii, Armindeni) și creștine (Intrarea Domnului în Ierusalim), asocierea salciei cu zeițe/zei (Flora, Lazăr), inclusiv cu Sfântul Gheorghe, cu Iisus Hristos, cu Maica Domnului. Categoriile folclorice (legende, descântece), arta tradițională românească intensifică misterul, importanța, funcțiile salciei (apotropaică, agrară, curativă, ciclică, magico-erotică, oraculară, de fecunditate, de fertilitate, de inițiere, de mediere conștientizată între micro- și macrocosmos, de regenerare, terapeutică, utilitară.

²⁴

Ibidem, pp. 201-202.

Salcie; foto: colecția Delia-Anamaria RĂCHIȘAN

Bibliografie:

- Biedermann, Hans**, *Dicționar de simboluri*, vol. 2, București, Editura Saeculum I. O., 2002.
- Bilțiu, Pamfil**, *Studii de etnologie românească*, București, Editura Saeculum I. O., 2003.
- Bocșe, Maria**, *Rituri și obiceiuri agrare din Bihor*, în *Revista muzeelor*, Nr. 4, VII, 1970.
- Brill, Tony** (Ed.), *Legendele florei*, vol. 2, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, 1994.
- Evseev, Ivan**, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.
- Felecan, Oliviu**, *Limba română în context european*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009.
- Grimal, Pierre**, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Prefață de Charles Picard, traducere din limba franceză de Mihai Popescu, București, Editura Saeculum I. O., 2003.
- Ghinoiu, Ion**, *Dicționar. Mitologie română*, București: Univers Enciclopedic Gold, 2013.
- Ghinoiu, Ion**, *Comoara satelor. Calendar popular*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Ghinoiu, Ion**, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Editura Elion, 2002.
- Niculița-Voronca, Elena**, *Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. 2, București, Editura Saeculum Vizual, 2008.
- Olteanu, Antoaneta**, *Calendarele poporului român*, București, Editura Paideia, 2009.
- Răchișan, Delia-Anamaria**, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale românești*, București, Editura Academiei Române, 2015.